

ORTA ASYADAN ANADOLUYA MOĞOL YAYILIMININ DİLSEL SONUÇLARI*

Bülent GÜL**

Özet: Bu çalışmada Cengiz Han ile birlikte başlayan ve dünyanın en büyük imparatorluğunun kurulmasını sağlayan Moğol hareketinin ilerleyişinin özellikle Türk dili açısından Anadolu, İran, Suriye gibi alanlar ile, Altınordu ve İlhanlı savaşında yaratmış olduğu etki üzerinde durulmaktadır. Türkçenin kaderini değiştiren bu Moğol hareketinin ilerleyişinin Moğol dili tarihine etkileri üzerinde de ayrıca durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Moğolca, Orta Moğolca, Türkçe, Cengiz Han, Arap Harfli Sözlükler.

Linguistic Consequences of The Mongolian Movement From Central Asia to Anatolia

Abstract: This study focuses on the effects of the Mongolian movement started by Genghis Khan leading to the establishment of the greatest Empire of the World on Turkish language in Anatolia, Iran, Syria and Altın Orda and İlhanlı. It also deals with the influence of Mongolian movement that changed the fate of Turkish language on Mongolian language history.

Keywords: Mongolian, Central Mongolian, Turkish, Cenghis Khan, Words with Arabic Alphabet

I. Giriş:

Türkçe ile Moğolca arasındaki dilsel ilişki Altay Dilleri Teorisi bağlamında yüz yıldır araştırılmış ve yeni çalışmalarla da iki dil arasındaki ilişkiyi anlama yolunda önemli ipuçları ortaya çıkmıştır. Ancak, gelinen bu noktada da, hâlâ yanıtlanmayı bekleyen birçok soru bulunmaktadır. Türkçe ile Moğolca arasındaki ilişki; Altay Dil Birliği döneminde başlamıştır ve her iki dilin yan yana ve bazen iç içe birlikteliği tarihi süreç içinden günümüze kadar gelmiştir. Bu iki dil arasındaki ilişkinin öncesi ve sonrası ile ele alınıp her safhasının incelenmesine, ayrışma ve birliktelik özelliklerinin kapsamlı biçimde ortaya konmasına ihtiyaç vardır.

* Bu makale, Gazi Üniversitesi Türkiyat Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen "Türkiye-Moğolistan İlişkilerinin 45. yılında Türk-Moğol Araştırmaları Çalıştayı"nda (24 Ekim 2014) sunulmuş ve yayımlanmamış bildirinin düzenlenmiş halidir.

** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi. E-posta: bulentg@hacettepe.edu.tr

Bu makalede incelenecek konu, bir bakıma Altay dil birliği sonrasında ortaya çıkan yazılı kaynaklarla elde edilenler ile, tarihsel Türk ve Moğol ilişkisi çerçevesinde yaşanmış etkileşimler ve dilsel alıntılar olacaktır. Altay dil birliği çerçevesinde yapılan çalışmalarda özellikle ses, yapı ve ortak söz varlığı açısından çok önemli bulgulara ulaşılmıştır.

Türklerin ve Moğolların takip edilebilir tarihlerinde birbirlerini birçok yönden etkiledikleri bilinen bir gerçektir. Moğol devlet ve yazı geleneğinde özellikle Uygurların rolü kabul edilen bir gerçekliktir. Özellikle Masahiro Shōgaito'nun "On Uighur elements in Buddhist Mongolian Texts" başlıklı çalışması, Uygurların, Budizm kaynaklarının da Moğollara geçmesinde aracılık yaptığını ve birçok Sanskritçe kelimenin de Moğolcaya Uygurca üzerinden geçtiğini göstermektedir. Özellikle Moğolları birleştiren ve "Cinggis Haan" unvanını alarak büyük Moğol İmparatorluğunu kuran Cengiz Han'ın başlattığı ve Orta Asya'dan Anadolu'ya, İdil-Ural üzerinden Doğu Avrupa'ya, Baltık Denizi kıyılarına kadar uzanan büyük ilerleyiş¹ çerçevesinde oluşan sosyo-politik coğrafya aynı zamanda bu dillerin tarihindeki en önemli gelişmelerden biridir.

Korkmaz (1988: 44) Türkçe ile Moğolca arasındaki dilsel ilişkinin, iki devir içinde ele alınması gerektiğini vurgular ki bizim burada değerlendirmeye çalışacağımız devir de bunlardan biridir. İki devir veya iki tabaka şeklinde düşünebileceğimiz bu ilişki, Türkçe ile Moğolca arasındaki ortaklaşan unsurlar ile alakalıdır. Korkmaz'ın birinci devre diye adlandırdığı Altay dil birliği evresi, Türkçenin Moğolcaya dil malzemesi verdiği dönemdir. Bu dönemdeki dilsel ilişkiyi sadece Türkçe ve Moğolca açısından değil, aynı zamanda Türkçe, Korece ve diğer Altay dilleri ile ilgili olarak da düşünmek gerekir. Han-Woo Choi'nin görüşüne göre; mesela, "Türkçeden Koreceye yapılmış ödünçlemeler iki ayrı tarihi dönemde meydana gelmiştir; birincisi, ilk Kore devletlerinin teşkil edilmesi ve gelişmesi sıralarında, yani aşağı yukarı MÖ. 2. yüzyıldan önceki asırlarda; ikincisi ise, MS 13. yüzyılda Moğol İmparatorluğu'nun Kore'yi idare ettiği yıllarda Moğolca vasıtasıyla gerçekleşmiştir"² (Choi 2004: 86). Görüldüğü üzere Altay dilleri arasındaki ilişki, Altay dil birliği döneminin dışında aracı diller yoluyla da devam etmiştir. Bu durum da göstermektedir ki söz varlığı takip edilmesi gereken önemli bir veridir.

Korkmaz'ın (1988: 44) belirtmiş olduğu ikinci devre ise Türkçeden ve Moğolcadan karşılıklı ödünçlemelerin yapıldığı zamanı gösterir. Bu dönem, Cengiz

¹ Cengiz Han'ın başlattığı bu ilerleyiş ile ilgili olarak bugün de çok farklı fikirler ileri sürülmektedir. Hatta, günümüz terminolojisinde globalleşme veya küreselleşme adı verilen kavramın babası olarak Moğol İmparatorluğunu kuran Cengiz Han'ın kabul edildiğini de belirtelim. Bu konuda şu esere bakılabilir: *Çingis Xaan ba Dayaarçlal. Olon ulsın erdem şinjilgeenii xural. Chinggis Khaan and Globalization. International Academic Conference*, Ulaanbaatar Xot, 2014; ayrıca bkz. (Gül 2014).

² Choi'nin ilk dönem için verdiği örneklerden bazıları: Korece ori "ördek", Türkçe ör ve –dek; Korece turumi "turna", Korece bora "kar fırtınası"; Korece tark "tavuk", Korece tul "dişi hayvan; yavru veya yumurta veremeyen dişi" vb. (Choi 2004).

Han'ın liderliğinde başlayan büyük Moğol harekâtı sonucunda Anadolu, Türkistan, Suriye, İran, Mısır, Kazan-Kırım, Kafkasya, Sibiryaya ve Orta Avrupa gibi alanlarda Türk dilinin tarihî seyrinin değiştiği, yeni oluşumların ortaya çıktığı dönemdir.

II. Büyük Moğol İlerleyişinin Türk Dili Tarihine ve Anadolu Sahasına Etkileri:

Moğol ilerleyişinin 13. yüzyılla birlikte meydana getirdiği olaylara bakacak olursak Türk dili üzerinde şu etkileri yaptığını ve takip eden özellikleri ortaya çıkardığını görürüz:

- Karahanlı <Hakaniye> Türkçesinin Eski Türkçenin devamı olması; Orta Türkçenin aslında –birçok araştırmacının da belirttiği üzere- 13. yüzyıldan sonra başlatılması;
- Birçok Türk boyunun birçok coğrafi alanda karışmış olması;
- Doğu ve Batı Türkçesi kavramlarının ortaya çıkması;
- Harezmi Türkçesi diye adlandırılan dönemin aslında Türkçenin bir ayrışma/karışma dönemi hâlinde ortaya çıkması;
- Orta Moğolcanın İran, İlhanlı ve az da olsa Anadolu sahasında prestij dili hâline gelmesi;
- Batı Orta Moğolcasına ait metinlerin Arap harfli olarak ortaya çıkması;
- Batı Türkçesinin Osmanlıca gibi tarihî dönemlerinde Moğolca unsurların var olması;
- Anadolu ağızlarında Moğolca unsurların yer alması;
- Anadolu'da Moğol eserleri ile birlikte çeşitli Moğolca yer adlarının da bulunması.

Anadolu, büyük Moğol ilerleyişinden çok önce Oğuzların yerleştiği bir bölgeydi. Özellikle Büyük Selçuklu Devleti ve daha sonra Moğollara yenilen Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Anadolu'da Oğuzların varlığı ve Oğuzların dilinde eserler verilmeye başlandığı bilinmektedir (Bkz. Özkan 2014: 57). Tarihî kaynaklar her ne kadar Cengizliler döneminden önce de Anadolu'da Oğuz varlığı konusunda birleşmiş olsalar da, dil tarihi açısından bakıldığında Cengizliler dönemi birçok Türk boyunun göç etmesine ve hatta diğer boylar ile karışmasına sebep olmuştur. Özellikle Anadolu sahası düşünüldüğünde Cengizlilerden önce de Anadolu'da var olan Oğuz varlığı yerini daha da sağlamlaştırmış, Anadolu'nun yanı sıra İran'da da Oğuz varlığını arttırmıştır. Oğuzların Anadolu ve İran sahalari dışında Türkmenistan, Horasan, Azerbaycan sahasına yayılmaları da Moğolların etkisiyle oluşmuştur (Bkz. Ata 2010: 32).

Moğol ilerleyişinin Anadolu sahası Oğuz Türkçesinin kaderini değiştirdiğini söylemek mümkündür. Anadolu Selçuklu Devletinde önce Arapçanın daha sonra da Farsçanın kurduğu egemenliğe karşı, Türkçenin güçlü kanallarının olduğunu

söylemek mümkün görünmemektedir. Özellikle, Moğol ilerleyişi sonucunda yerlerinden edilmiş, büyük sıkıntılar çekmiş insanların sûfilere, özellikle de Yesevî dervişlerine ihtiyacı doğmuştur. Bu durum da, halka halkın anladığı dil ile ulaşmayı gerektirmiştir. Ayrıca, bu dönemde Moğolların Anadolu Selçuklu Devletini vassal devlet statüsünde idare etmesi, daha sonraki dönemde ise, İlhanlıların zayıflaması sonucunda hâkimiyetlerinin de azalması nedeniyle Anadolu’da beyliklerin ortaya çıkması bir bakıma Türkçenin güçlenmesine yol açmıştır. Bu durumu M. Özkan şu cümlelerle açıklar:

“Anadolu Selçuklularında sadece basit muhtevalı eserlerde görülen Türkçe, Beylikler zamanında şuurlu olarak bir yazı dili olma hedefine doğru ilerleme kaydetmekteydi. Bunda da başta bulunan beylerin tutumları büyük rol oynamaktaydı. Yıkılan Selçuklu Devleti’nin yerini almak isteyen her beylik, kendi hükûmet merkezini bir kültür ve sanat merkezi hâline getirmek için uğraşmaktaydı. Bu devir, Selçuklulardaki dil tutumuna karşı bir uyanma, millî dile dönüş ve gelişme devri olarak değerlendirilebilir.” (Özkan 2014: 68).

Köprülü daha 1926 yılında ‘Moğollar Hakimiyeti Devrinde Lisanlar Mücadelesi’ başlığı altında bu konuyu inceleyip şu görüşleri ileri sürmüştür:

“Türk lisanının gelişmesi bakımından Moğol istilâsının en mühim neticesi, muhtelif Türk şubelerinin yeni göçlerine sebebiyet vererek, yeni yeni lehçevî teşekküllere meydan vermesi, birbirinden uzak kalmış birtakım şubelerin, tekrar yaklaşmasına hizmet etmesi ve Türklerde eski kavmi an’anelerin canlanması oldu. M. XIII. yüzyıldaki bu hareketlerden sonra XIV. yüzyıldan başlayarak artık edebî Türk lehçelerinin layıkıyla ve sağlamca kurulduğunu ve büyük sarsıntılara uğramaksızın bugüne kadar muntazam bir gelişme takip ettiğini görüyoruz.” (Köprülü 2003: 253).

Anadolu’da gelişen Oğuz Türkçesi yazı dilinin oluşmasında Moğolların etkisini gösteren bir diğer örnek de, Anadolu’da oluşan karışık dilli eserlerdir. Bu eserlerin karışık dilli olmasının sebeplerinden biri de hiç kuşkusuz Anadolu’ya gelen Türkler arasında Oğuz boylarının yanı sıra diğer Türk boylarının da birlikte gelmiş olmasıdır. Anadolu’daki karışık dilli eserlerin ve Oğuz Türkçesi yazı dilinin oluşumu ile ilgili olarak M. Özkan şu bilgileri verir:

“XII. yüzyıldan XIV. yüzyıla uzanan dönemin ilk zamanlarında ortaya konan eserlerin dili yalnızca Oğuz Türkçesine dayanmamaktadır. Bu eserlerde Karahanlı, Kıpçak ve Oğuz özelliklerini bir arada görmek mümkündür. XIII. yüzyıldan daha gerilere giden ve sayıları üçü beşi geçmeyen Kıssa-i Yusuf, Behcetü'l-Hadâik, Kudûrî Tercümesi ile daha sonra yazılan Kitâb-ı Ferâiz ve Mehmed b. Bâlî tarafından Anadolu Türkçesine döndürülen Kitâb-ı Güzide gibi eserler üzerinde yapılan incelemeler göstermiştir ki bu eserler bünyelerinde farklı şive özelliklerini taşımaktadırlar. Bu karışık durumlarından dolayı "karışık dilli eserler" diye nitelendirilen eserlerin

ORTA ASYADAN ANADOLUYA MOĞOL YAYILIMININ DİLSEL SONUÇLARI

meydana getirildikleri dönemin dil yapısı tam olarak aydınlığa kavuşmuş değildir. Bu eserlerdeki dil yapısı, XIII. yüzyılın ikinci yarısından gerilere doğru gittikçe Eski Türkçe özellikleri ile birleşmekte, XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonraki devirlerde ise Oğuzca özellikleri ağır basmaktadır. Bu da Oğuz şivesinin XIV. yüzyıla doğru artık bir yazı dili halinde oluşmaya başladığını göstermektedir.” (Özkan 2014: 62).

Aysu Ata, “Moğol Fütühatı ve Doğu-Batı Türk Yazı Dili Kavramları Üzerine” adlı makalesinde Caferoğlu, Brockelmann, Köprülü ve Róna-Tas gibi Türkologların görüşlerini değerlendirmiştir³. Özellikle onun, Köprülü ve Róna-Tas’ın Moğol fütühatını ayırıcı olarak değerlendirdiğini görüyoruz. Konu, adı geçen makalede geniş bir şekilde incelendiği için kendimizin de kabul ettiği bu görüşü, Aysu Ata’nın sözleri ile vermek istiyoruz:

“Bizce, XIII. yy’daki Cengiz (Moğol) hareketi, Türk dili için şu iki hususta ayırıcı özelliktedir: 1. Köktürk, Uygur ve Karahanlı Türkçelerinden sonra Türk dilinin yeni bir döneminin, mevcut adlandırmayla Orta Türkçe döneminin ve 2. “Doğu Türk Yazı Dili” ve “Batı Türk Yazı Dili” diye ifade ettiğimiz Türk dünyasının doğu ve batı kolunun yazı dili için başlangıç noktası sayılmalıdır.” (Ata 2010: 36).

Bu konuyu işleyen bir başka bilim adamı da Ahmet Bican Ercilasun’dur. Ercilasun, konuyu dil tarihi bakımından değerlendirir; Cengiz ve çocuklarının ilerleyişinin Türkçenin dil tarihi açısından üç sonucu olduğunu ileri sürer. Ercilasun’a göre Karahanlı ve Batı Türkistan bölgelerinde Karahanlıları oluşturan ana boylar olan Yağma, Karluk, Çiğil ve Tohsı gibi boylar, Cengiz harekâtından sonra bu bölgede kurulan Çağatay hanlığı döneminde etnik olarak birbirine karışmış, bu karışıma bazı Oğuz ve Kıpçak unsurlarının da eklenmesiyle Çağatay ulusu adı verilen bir Türk boylar birliği ortaya çıkmıştır. Bu durum Türkçe açısından da Karahanlı Türkçesinden sonra geçiş dönemi olan Harezmi Türkçesinin ve daha sonra doğu ve kuzey Türklüğünün ortak yazı dili olan Çağatay Türkçesinin oluşmasını sağlamıştır (Bkz. Ercilasun 2006: 365-366).

Ercilasun’a göre ikinci sonuç ise, Cengiz Han’ın torunu Batu Han’ın 1236-1242 yılları arasında yaptığı seferler sonucunda Altın Ordu Hanlığı’nın kurulmasıdır. Altın Ordu Hanlığı’nda her ne kadar Harezmi Türkçesi kullanılıyor olsa da, bu sefer sonucunda Kıpçak Türkleri Mısır gibi topraklara göç ettiler. Bunun sonucunda da Türk dili tarihinde Memlük-Kıpçak Türkçesi adını verdiğimiz dönem oluşmuş oldu (Bkz. Ercilasun 2006: 365-366). Hem Türk dil tarihi açısından hem de Moğol dili tarihi açısından çok önemli sözlük ve gramer kitapları bu dönemde yazılmıştır (Bkz. Gül 2010)

³ Adı geçen makalede bu Türkologların görüşleri değerlendirildiği için burada tekrarlanmayacaktır. İlgililerin Ata 2010 künyeli çalışmaya bakmaları yeterli olacaktır.

Ercilasun'un belirttiği üçüncü sonuç ise, Cengiz ilerleyişinin “en önemli sonucu Azerbaycan ve Anadolu’da yeni bir Türk yazı dilinin, Batı Türkçesinin doğmasıdır⁴.” (Ercilasun 2006: 365-366).

Cengizliler dönemi ve Cengiz Han’ın fütihat döneminin dilsel sonuçlarından birisi de, Orta Moğolcanın ve Eski Moğolcanın Anadolu sahasına yaptığı etki ve özellikle Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağızlarında görülen Moğolca sözcüklerdir.

Dillerde sözcük alış verişleri konusu her zaman tartışmaya açık olmuştur. Konu Türkçe ve Moğolca olunca iş daha da karmaşıklaşmaktadır. Bu ilişki, araştırmacıların da belirttiği üzere girift bir ilişkidir. Bugün yaşayan Türk lehçelerinde yer alan Moğolca söz varlığı bile, hemen anlaşılacak bir durumda değildir. Moğollara çok yakın yaşayan, ilişki içinde olan lehçelerde kültürel sözcüklerin de geçtiği bilinmektedir; ancak bazı sözler de, sadece kültürel etkileşimle açıklanacak kadar basit değildir.

Moğol yayılımının dilsel sonuçları açısından Anadolu sahasını dikkatli bir şekilde incelemek lazımdır. Ancak, bu durum gerekli şartların bilinmesi ve metinlerin ortaya konulması ile mümkündür. Anadolu sahası ile ilgili çalışmalara baktığımızda en önemli çalışmaların Ahmet Caferoğlu, Osman Nedim Tuna, Hasan Eren, Tuncer Gülensoy, O. F. Sertkaya ve Claus Schönig tarafından yapıldığını görmekteyiz⁵. Bu çalışmalar da göstermektedir ki, bu konuda daha fazla mesai harcamak gerekmektedir. Öncelikle, Anadolu ağızlarının iyi bir şekilde derlenmesi; derleme sözlüklerindeki hataların düzeltilmesi gerekir. Anadolu ağızlarını gösteren bir dil atlasının yapılması ve yapılırken de özellikle fonetik ve morfolojik farklılıkların da gösterilmesi faydalı olacaktır.

Anadolu ağızlarında çok fazla Moğolca kelime bulunmaktadır. Hasan Eren’in de belirttiği üzere, Anadolu’da derlenen malzemenin dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir. Anadolu ağızlarını değerlendirirken hem derlenen kelimelerin doğru kaydedilmesi hem de anlamlarının doğru şekilde verilmesi gerekir.

Eren’in, C. Schönig’in kitabı için yazdığı “Türkçede Moğolca Kalıntılar” (2006) adlı değerlendirme yazısı bu hususları çok iyi bir şekilde göstermektedir ve bu konuda çalışacaklar için çok önemli başvuru kaynağıdır.

Osman Nedim Tuna, “Osmanlıcada Moğolca Kelimeler” adlı iki önemli makale yayımlamıştır (1972; 1976). Alanın en önemli incelemeleri olan bu iki makalede

⁴ Ercilasun, adı geçen eserde Batı Türkçesinin doğuşu ile ilgili geniş bilgi verir: Bkz. (Ercilasun 2006: 431).

⁵ Bu konuda Türk okuyucular için kaynakçada belirttiğimiz Tuna 1972, 1976; Gülensoy 1981, 1984; Sertkaya 2010, 2012; Schönig 2000 ve Eren 2006 künyeli çalışmalar önemlidir. Ayrıca, Ahmet Caferoğlu’nun “Azeri lehçesinde Bazı Moğol Unsurları”, Azerbaycan Yurt Bilgisi, sayı 6-7, 1932: 215-226 ve “Azerbaycan ve Anadolu Ağızlarında Moğolca Unsurlar”, TDAY Belleten, 1954: 1-10; çalışmaları da ilk ve önemli çalışmalar olarak karşımızdadır.

Tuna, sadece Osmanlıcadaki Moğolca kelimeleri değil, aynı zamanda bu Moğolca kelimelerin hangi döneme ait olduğunu gösteren fonetik kanıtları da sunmuştur.

Osman Nedim Tuna, hem Moğolcanın hem de Osmanlıcanın geçirmiş olduğu özellikleri belirledikten sonra, hazırladığı listedeki kelimelerin devirlerini şöyle açıklamıştır (1972: 245-246):

Orta Moğolcadan alınan kelimeler:

1. *ceren*, *ceyren* “ceylan” (< *ce’eren*), *cevüingar* “sol kanat, sol kol” (< *ce’üingar*), *cılavu* “dizgin” (< *cıla’u*), *çandavul* “artçı (askerlik terimi)” (< *çanda’ul* < *çiñda’ul*), *karavul* “karakol, ileri posta, gözcü” (< *kara’al*), *kevteval* “gece nöbetçisi” (< *kebte’ul*), *sadak* “okluk” (< *sādag* < *sa’adag*), *serün* “temiz (hava), serin” (< *serüün* > *seri’ün*)

2. *bolçaş* “buluşma vaad ve yeri” (< *bolçaş* < *bolçaşi* < *bolcası*), *keşik* “nöbet, sıra” (< *keşig* < *kesig*), *şakak* “sıkıştırma, okşama” (< *şakag* < *şikag* < *sikag*), *şiltak* “ihtilaf, bahane, münakaşa” (< *şiltag* < *siltag*), *şilen* “ziyafet” (< *şilen* < *silen*), *şölen* “ziyafet” (< *şülen* < *şilen* < *silen*)

3. *barcak* “kılıç kabzası” (< *barcag* < *baricag* < *baridag*), *bor* “kül rengi, boz” (*bor* < *boro* < *bora*), *dür* “şekil, yapı, görünüş, yüz” (< *düri*), *ece* “reis, ulu, ileri gelen” (< *ece* < *ecen*), *güm* “içte olan, derin” (< *gün*), *kaburga* “kaburga” (< *kaburga* < *kabirga*), *kurultay* “büyük toplantı” (< *kurultay* < *kuriltay*), *küren* “sarı ile doru arasında bir at rengi, al” (< *kürēn*), *makta-* “övmek, methetmek” (< *magta-*), *torumtay* “karagöz cinsinden bir alıcı kuş” (< *torimtay*)

4. *nohda* “yular, dizgin” (< *nohda* < *nokta* < *nogta*)

Osman Nedim Tuna, aşağıdaki dört kelimenin de Orta Moğolcadan Farsçaya oradan da Osmanlıcaya geçtiğini belirtir: *kēkül* “kâkül” (<F. *kâkül* <OM. *ke’ekül*), *marāl* “dişi ceylan” (< F. *marāl* < OM. *marāl*), *nārin* “ince, yufka, nazik” (< F. *nārin* <OM. *nārin*), *nöker* “hizmetçi, yaver, arkadaşı” (< F. *nöker* < OM. *nöker*)

Bu durumun örneklerini G. Doerfer’in ünlü *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen* “Yeni Farsçada Türkçe ve Moğolca Unsurlar” adlı eserinde de görmek mümkündür.

Tuna, şu sözcükler için de Orta Moğolcanın başlangıcında veya, bazıları için Eski Moğolca devrinde Türk diline girmiş ve Osmanlıcaya kadar gelmiş olmalıdır, demektedir: *carasun* “yiğit” < *calasun* < M. *calasun* > *calasun* > *cılasun*, *cıda* “mızrak, süngü” (< *cida*), *dalda* “kuytu (yer), barınak, gizli (yer), gölge(lik)” (< *dalda*), *dapkur* “eger üzerinden aşırı olarak bağlanan kolan” (< *dabkur*), *dümüük* “meşgale, iş gücü” (< *dümüg*), *karangu* “karanlık” (< *karanggu*), *keleci* “söz, sohbet” (< *keleci*), *köyegen* “eşek sineği” (< *kökeken*), *küse-* “imrenmek, gıpta etmek” (< *küse-?*), *namla-* “okla vurmak” (< *namla-*), *olcala-* “ganimet, kazanç, harpte alınan esir veya mal” (< *olcala-*), *sicim* “sicim, ip” (< *sicim*).

Tuna, aşağıdaki sözcüklerin de Moğol yazı dilinden alınmış olduğunu belirtir: *cebe* “zirh, silah” (< *cebe*), *çidam* “tahammül, sabır” (< *çidam*), *sinci* “şekil, kıyafet,

biçim” (< *sinci*), *soyurgical* “ihsan, lütuf” (< *soyurgical* < *soyurkal*), *tepsi* “tepsi” (< *tebsi*).

Osman Nedim Tuna (1972, 1976), Osmanlıca metinlerde geçen *aga* “ağabey; efendi”, *alak* “karışık renkli”, *alçı* “aşık kemiğinin yassı tarafı”, *belek* “hediyeye”, *bor* “kül rengi, boz”, *borcak* “kılıç kabzası”, *borçin* “dişi ceylan, dişi yaban ördeği”, *bosun* “boy, endam”, *böke* “güreşçi”, *calasın* “yiğit”, *cankı* “danışma, bilgi alma”, *car* “tebliğ, emir”, *cebe* “zırh, silah”, *ceyren* “ceylan”, *cıda* “mızrak, süngü”, *cılavu* “dizgin”, *cılkı* “patika, dağ yolu”, *çerge* “dizi, halka, sıra”, *çidam* “sabır, tahammül”, *çilbur* “yular, yular sapı”, *çigre* “kovuş oku”, *çokmak* “tokmak”, *çokman* “tokmak, topuz”, *çomak* “ucu topuzlu sopa, topuz”, *çoman* “tokmak topuz”, *çomar* “büyük başlı çoban köpeği”, *dulda* “siper, gölge, barınacak yer”, *ece* “reis, ulu, ileri gelen”, *eme* “kadın hizmetçi, cariye”, *göre* “vahşi, yabani”, *güderi* “geyik derisinden meşin”, *ılgadur* “geniş delikli kalbur”, *inçü* “esir, kul”, kaburga “kaburga”, *kalkan* “kalkan”, *karavul* “karakol, gözcü”, *karangu* “karanlık”, *kekül* “kâkül”, *keleci* “söz, sohbet”, *keşik* “nöbet, sıra”, *kotan* “ağıl, yayla köyü”, *kurultay* “büyük toplantı”, *küregen* “damat, güveyi”, *mantu* “manti”, *maral* “maral, dişi ceylan”, *narın* “ince, narın”, *nohda* “yular, dizgin”, *noyan* “kumandan”, *nöker* “nöker, hizmetçi”, *oram* “sokak, yol”, *salbur* “ağaç çubuklarından, sazdan ve ipten örülen ayakkabı”, *salkum* “püfür püfür (esmek) [esinti]”, *serün* “serin”, sicim sicim, ip”, *sokur* “tek gözlü”, *şilen* “ziyafet, şölen”, *tegele* “elbise üzerine giyilen kaftan”, *tepsi* “tepsi”, *ulus* “millet, halk”, *uran* “kabiliyet, ustalık”, *yosun* “kanun, töre” vb. sözcükleri tespit etmiş ve incelemiştir.

Claus Schönig’in 2000 yılında yayımlanan çalışması *Mongolische Lehnwörter im Westgosischen* incelendiğinde, Anadolu’da ve Azerbaycan sahasında oluşan Türkçe eserlerde ve bugünkü Anadolu ağızlarında çok fazla Moğolca sözcüğün olduğunu görmekteyiz: *alçu*, *aqa*, *asara-*, *balta*, *belge*, *begeley*, *belek*, *cilasun*, *çerge*, *cıda*, *çomaq*, *dalda*, *ecen*, *eme*, *erke*, *ielgü*, *qaburga*, *kekül*, *küderi*, *maral*, *mantu*, *öndür*, *serigün*, *sicim*, *soqur*, *soyurgical*, *şölen*, *tamga*, *tebşi*, *turımtay*, *ulus*, *yeke* vb. Anadolu sahasında oluşturulan eserlerin sözcük varlığının Moğolca gözüyle tekrar incelenmesinin faydalı olacağı da şüphesizdir. Bu anlamda Schönig’in bu çalışması örnek teşkil etmektedir.

Moğolların Anadolu’daki etkileri sadece metinlerde geçen veya ağızlarda yaşayan sözcüklerde değil; aynı zamanda yer adlarında da olmuştur. Tuncer Gülensoy, Anadoludaki Moğolca yer adları üzerine önemli bir çalışma yapmıştır (1981). Bu çalışma da Moğolların Anadolu’daki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Anadolu’ya gelen Moğol boy adlarından oluşan bazı yer adları şunlardır: *Alcı*, *Alpagut*, *Bayan*, *Belekler*, *Belekli*, *Borlu*, *Borluk*, *Çomak*, *Çomakdağ*, *Dümüklü*, *Ece*, *İlhanköy*, *Kalkancı*, *Kotancı*, *Mergenli*, *Nogaylar*. Gülensoy, ayrıca bu Moğolca yer adlarının, Moğolların Rumeli’ye geçmemelerinden dolayı Türkler tarafından Rumeli’ye götürüldüğünü anlatmaktadır (Gülensoy 1981: 126-131).

Moğolların ve özellikle İlhanlıların Anadolu'da bir çok mimari esere de imza attığını belirtmek gerekmektedir⁶.

III. İlhanlı/Altınordu Sahası ve İran'da Oluşan Orta Dönem Moğolca ve Etkileri

Cengizlilerin fetihlerinden sonra başlangıçta Moğollar tarafından kurulmuş devletler, kısa bir süre sonra Türk devletleri hâline dönüşmüştür. Özellikle Altınordu Hanlığı, Deşt-i Kıpçak alanını içine almış, halkın çoğunluğunun Müslüman Türklerden oluşması da nüfus olarak az olan Moğolların Müslümanlaşmasına ve Türkleşmesine yol açmıştır (bkz. Özyetgin 2005:11). Özyetgin (2005: 12), Moğolların bu dönemdeki Türk dili ve kültürünün etkisi altına girmesinin sebebini şöyle açıklar: "Türk-Uygur yazı dili ve kültürü Moğol kültürü içinde en üst düzeydeki örnek bir kültür olarak kabul edilmiş ve Moğollar resmi yazışma geleneklerini bu çerçevede içinde oluşturmuşlardır." Altın Orda yarlık ve bitiglerinin, dolayısıyla Moğollara ait yarlıkların da Türk Moğol diplomasi geleneği çerçevesinde değerlendirilmesi, dil tarihi açısından da önemlidir.

Cengizlilerin tüm Asya kıtasını ve Doğu Avrupa'yı fethetmesinden sonra Batı Orta Moğolcası çevresinde oluşan eserler, 13. ve 14. yüzyılların Arapça-Moğolca, Farsça-Moğolca, Gürcüce-Moğolca ve Ermenice-Moğolca sözlük ve söz listeleridir. Bu durum Moğolcanın da o dönemde prestij dili hâline geldiğini göstermektedir.

Batı Orta Moğolcasına ait en eski Arap harfli metin bilim âleminde Leidener Glossar/Handschrift olarak da adlandırılan *Kitâb-ı Mecmûa-i Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Muğalî* adlı sözlüktür. Halil bin Muhammed bin Yusuf el-Konevî tarafından istinsah edilen Leiden yazması iki sözlükten oluşur. Moğolca kısmını Poppe yayımlamıştır⁷.

Ünlü tarihçi Reşideddin (1310-11) tarafından yazılan *Câmi'ü't-Tevârih*'de Moğol tarihi ile ilgili çok önemli bilgilerin yanı sıra dönemin Moğol unvan ve kişi adları hakkında da bilgi vardır. Moğol ad bilimi açısından da ayrıca önemli bir eserdir.

Mukaddimetü'l-Edeb, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd bin 'Ömer bin Muhammed bin Ahmed ez-Zemahşerî el-H'ârizmî (1075-1144) tarafından yazılmıştır. 1926 yılında Buhara'da İbni Sina Kütüphanesi'nde A. Fıtrat tarafından bulunan Farsça, Çağatay Türkçesi ve Moğolca tercümeli olan Buhara nüshasındaki

⁶ Topkapı sarayında bulunan Cami'üt-tevarih nüshası, Erzurum'da Gazan Han ve Bulugan Hatun tarafından yaptırılan Yakutiye medresesi, Amasya'da şehzade Cumudar ve İşbuka Noyan'a ait mumyalar, Olcaytu Han ve İlduz Hatun tarafından yaptırılan بیمارستان, Ahlat'taki Moğol budist manastırı, Selçuklu mezarlığındaki Moğolca yazıtları, Nurettin Cacabey vakfiyesi gibi eserleri sayabiliriz. Anadolu'daki İlhanlı – Moğol eserleri ile ilgili bkz.: Anhbayar – Bathışig 2014.

⁷ Bkz. N. Poppe (1927). "Das mongolische Sprachmaterial einer Leidener Handschrift", *İzvestiya Akademii Nauk SSSR* 1927, I. No 12-14: 1009-1040; II. No 15-17: 1251-1274; III. 55-80.

Moğolca malzeme, N. Poppe tarafından incelenmiştir⁸. Poppe (1938), eserin 14. yüzyıl başında veya ortasında yazıldığını söyler.

İbni Mühenna Lügati olarak bilinen *Kitâb Hilyetü'l-insân ve Helbetü'l-lisân* adlı eserin ise Cemâleddin İbni Mühennâ tarafından 14. yüzyılda yazıldığı tahmin edilmektedir. Eserin Kilisli Rıfat tarafından yayımlanan İstanbul nüshası hariç, diğer nüshaları P. M. Melioranskiy (1903) tarafından çalışılmıştır. Eser, hem Türk dili hem de Moğol dili açısından önemlidir (Bkz. Gül 2010).

Afyonlu İmâdüddîn Hüseyinoğlu Hasan (öl. 1540) tarafından 1528-1529 yıllarında yazılan *Şâmil el-Lugat*'in bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi'ndedir (Kaçalın 1997: 55). Eser Arapça, Farsça, Türkçe ve Moğolca dört dilli bir konuşma sözlüğüdür. Eser önce L. Ligeti tarafından çalışılmıştır. M. Kaçalın de eseri makale olarak yayımlamış; eserde yer alan söz varlığı ile İbni Mühenna'da ortak olan kelimeleri de vermiştir (Kaçalın 1997).

İlhanlı sahası tarihçilerinden Hamdullah Kazvinî'ye (1281-82) ait *Nüzhetü'l-Kulûb*, içinde hem coğrafi bilgileri, hem de Türkçe ve Moğolca kelimeleri barındırır. Eserde Moğolca hayvan adlarının verilmiş olması, eserin Moğol dili tarihi ve söz varlığı açısından önemli kaynaklar arasında sayılmasını sağlamıştır (Poppe 1925: 195-208; Stephenson 1928).

Rasûlid Hexaglot adıyla bilinen ve 14. yüzyıla ait olduğu düşünülen Arapça sözlük de Moğolca açısından önemlidir. Eserde gördüğümüz kadarıyla çok geniş bir şekilde Moğolca söz varlığı verilir. Eser, Peter Golden'ın editörlüğünde *The King's Dictionary The Rasûlid Hexaglot* adıyla bilim âlemine kazandırılmıştır.

Moğol tarihi ve dili açısından yazılmış eserler içinde çeşitli tarih ve seyahat eserleri de vardır. Bunların içinde Moğol tarihi ve kültürü ile ilgili bilgiler olmasının yanı sıra, Moğol kişi adları, unvanları ve çeşitli Moğolca kelimeler de yer alır. Orta Moğolcanın içinde düşünülen Arapça sözlük ve gramerlerin yanı sıra, çeşitli Arap ve Türk tarihçiler ile birlikte, Avrupa kökenli tarihçi ve gezginlerin eserlerinde verdikleri bilgiler de yine bu dönem içinde değerlendirilir. Bunların içinde Alaaddin Ata Melik Cüveynî, Reşideddin, Giovanni di Plano Carpini, William Rubruck, Marco Polo, Ermeni tarihçi Kirakos ve Aknerli Grigor'u sayabiliriz⁹ (Bkz. Rybatzky 2003: 59).

Yukarıda verdiğimiz sözlüklerde ve gramerlerde orta dönem Moğol dili ve kültürüne ait çok geniş bir söz varlığı vardır. Söz varlığı incelendiğinde Orta Moğolca'nın, özellikle Memlük ve İlhanlı sahalarında öncelikle Türkçe, sonra Arapça ve Farsça'nın etkisinde kaldığı görülür. Hatta, Poppe, bu durumla ilgili şu görüşleri ileri sürer:

⁸ Bkz. N. Poppe (1938). *Mongolskiy Slovar' Mukaddimat Al-Adab*. Çast I-II. Moskva-Leningrad: İzvestiya Akademii Nauk SSSR.

⁹ Özellikle Latin kaynaklarda Uygurların Moğollara etkisi konusunda A. T. Özcan'ın makalesinde verdiği bilgiler çok değerlidir (Bkz. Özcan 2013).

ORTA ASYADAN ANADOLUYA MOĞOL YAYILIMININ DİLSEL SONUÇLARI

“Orta Moğolcadaki Türkçe ödünçlemeler daha çok Eski Türkçe ödünçlemeleridir. Moğolcadaki bu kelimelerin çoğunu Eski Türkçede, Orta Türkçede, Kuman lehçesinde ve diğer eski dillerde takip edebiliyoruz. Moğolcada, Türkçeden alınmış bazı kelimeler ise Farsça ve Arapça kökenlidir. Moğolcadaki bu tür kelimelere, Türkçe ödünçlemeler gibi davranılmıştır; çünkü bu kelimeler Moğolcaya Türkçe vasıtasıyla sızmıştır. Bu tür kelimelerin çoğu Türkçeden alınmıştır ve doğrudan Toharca, Soğdca veya Arapça ile temasın sonucu değildir. Bu sebeple Arapça ve Farsça kelimeler Türkçedeki şekilleri yansıtır:

Kalm. asxan < Tat. axşam < Ar. aqşam;

Mo. gindan < Tü. zindan < Far. zindan gibi.” (Poppe 1955: 37-38)

Aynı zamanda bu tür sözcük alışverişlerinin incelenmesi ilginç sonuçlar da doğurmaktadır. Moğolca açısından da düşünüldüğünde Türkçe, hem Moğolcaya giren Arapça ve Farsça gibi yabancı sözcükler, hem de başka dillerde yer alan ödünçlenmiş Moğolca sözcükler bakımından aracı dil konumundadır.

Sergey Belykn, yapmış olduğu çalışmada Udmurtca ve Komice gibi Permik dillerindeki yüzlerce Orta Moğolca kökenli sözcüğün Türkçe (Çuvaş, Başkurt, Tatar) aracılığı ile geçtiğini belirlemiştir. Belykn, Orta Moğolca *maŷta*- “övmek” fiilinin Tatarca *maŷta*- “beğenmek, övmek” üzerinden Udmurtça’ya *makta*- “alay etmek, dalga geçmek; küçümsemek; beğenmek; övmek” şeklinde geçtiğini belirtir. Aynı şekilde şu örneklerin de Udmurtça’ya Tatarca üzerinden Moğolca’dan geçtiğini ileri sürer: Udm. *nĵgĵt* “pek, sağlam, sabit, sert” < Tat. *nĵq* “pek, sağlam, sert” < MMo. *niŷ* “pek, sağlam, sert”; Udm. *nukto* “gemsiz tekli dizgin, yular” < Tat. *nuŷta* “gemsiz tekli dizgin, yular” < MMo. *noŷta* “gemsiz tekli dizgin, yular”; Udm. *sukĵr* “kör” < Tat. *suŷĵr* “kör” < MMo. *soŷur* “kör” (Belykn 2007:33).

IV. Sonuç

Sonuç olarak, özellikle bu alanda çalışacaklar ve Moğolların Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar uzanmış fetihlerinin dil tarihi açısından özelliklerini tam olarak belirleyebilmek için, şu çalışmaların yapılmasının faydalı olacağını düşünüyoruz:

1. Özellikle Anadolu ağızlarının ciddi biçimde derlenmesine ihtiyaç vardır (Bkz. Eren 2006).

2. Anadolu’da oluşan yazılı metinlerin ayrıntılı biçimde incelenmesi de yine Moğolca etkisini görmek açısından faydalı olacaktır. Özellikle, tarihi bilinen metinlerin çalışılması faydalıdır (Bkz. Tuna 1972, 1976; Gülensoy 1981; Schönig 2000 vb.).

3. Anadolu ağızlarının lehçelere bağlı özelliklere göre incelenmesinin de faydalı olacağını düşünüyoruz. Moğolların fetihleri sırasında Türk boylarının da göçe zorlanmış olması; özellikle Kıpçakların birleşmesini, Anadolu’nun da Oğuzlar ve diğer Türk boyları tarafından yurt edinilmesini sağlamıştır.

4. Biliyoruz ki Moğolcadan birçok tarihî ve çağdaş Türk lehçesine ödünçlemeler geçmiştir. Özellikle, Poppe (1955, 1962), İşberdin (1979), Sertkaya (1992), Csáki (2006a, 2006b), Ölmez (2007), vb. çalışmalar, Doğu Türkçesindeki ve Çağdaş Türk lehçelerindeki Orta Moğolcanın tesiri ile oluşan Moğolca katmanı görmek açısından faydalı olmuştur. Orta Moğolcanın etkisinin görüldüğü Kıpçak sahasının araştırılması ve Sibirya Türk lehçelerindeki Moğolca katman ile karşılaştırılması ilginç sonuçlar verecektir.

5. Arap harfli Moğolca sözlüklerin Türkçede hazırlanması, Türk ve Moğol dillerinin tarihi gelişimini göstermesi açısından gereklidir (Bkz. Gül 2010).

6. Türk ve Moğol diplomasi geleneğinde de ortak özellikler bulunmaktadır. İlhanlı/Altın Ordu sahası yarlık ve bitiglerinin Moğol yarlıkları ile karşılaştırılması Türk Moğol diplomasi geleneğinin ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır. (Bkz. Özyetgin 2005; Tumurtogoo ve Cecegdari 2006 vb.).

7. Etimoloji çalışmalarına önem vererek, Türkçeye son yüzyılda girmiş veya Türkçe olduğu sanılan Moğolca kelimeleri ve ekleri ortaya çıkarmak da faydalı olacaktır (Bkz. Sertkaya 1992, 2009, 2010, 2012 vb.).

KAYNAKLAR

- ANHBAYAR, D. – B. BATHIŞIG (2014), *Mongolın İl Haant Ulsın Tüüh Soyoltoi Holbootoi Türk Dah' Zarim Gazar, Dursgalt Züils*, Ankara.
- ATA, Aysu, (2010), “Moğol Fütühatı ve Doğu-Batı Türk Yazı Dili Kavramları Üzerine”, **A.Ü. DTCF Türkoloji Dergisi**, 17, 1: 29-37.
- BELYKN, Sergey, (2007): “Words of the Middle Mongolian Origin in The Permian Languages”, **ИДНАКАР: Методы историко-культурной реконструкции**, 2 (2): 33-39.
- CHOI, Han-Woo (2004), “Eski Korece’de Türkçe Ödünç Kelimeler”, **Bilig**, Yaz, sayı 30: 85-93.
- Çingis Xaan ba Dayaarçlal. Olon ulsın erdem şinjilgeenii xural. Chinggis Khaan and Globalization. International Academic Conference**, (2014), Ulaanbaatar Xot.
- CSÁKI, Éva (2006a), “Middle Mongolian loan verbs as they appear in Karachay-Balkar”, **MTAD (Modern Türklük Araştırmaları Dergisi)**, cilt 3, sayı 4: 36-65.
- CSÁKI, Éva (2006b), *Middle Mongolian Loan Words in Volga Kipchak Languages*, Wiesbaden.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, (2006), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- EREN, H. (2006), “Türkçede Moğolca Kalıntılar [Claus Schönig, Mongolische Lenwörter im Westogusischen Wiesbaden, VI+210 Turcologica 47]”, **TDAY-Belleten 2003/1**: 171-186.
- GÜL, Bülent, (2010), “İbni Mühenna Lügati’nin Türk ve Moğol Dil Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi”, **Türkbilig**, 2010/19: 87-95.
- GÜL, Bülent (2014), “Çingis xaanı baıldan dagaullın ür dünd bii bolson Mamluk-İl xaadın

- tol' biçiminin soyol bolon İbn Muxannaginin tol'”, *Çingis Xaan ba Dayaarçlal. Olon ulsın erdem şinjilgeenii xural. Chinggis Khaan and Globalization. International Academic Conference*, Ulaanbaatar Xot: 560-566.
- GÜLENSOY, Tuncer, (1981), “Anadoluda Moğolca Yer Adları ve Rumelideki İzleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2/11: 126-131.
- GÜLENSOY, Tuncer, (1984), “Divanü Lugati't-Türk ve Kutadgu Bilig'deki Moğolca Kelimeler Üzerine”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, 22: 90-103.
- İŞBERDİN, É. F. (1979), “Mongol'skie zaimstvovaniya v başkirskom yazıke”. *Sovetskaya Tyurkologiya*: 20-29
- KAÇALIN, Mustafa S., (1997), “Hüseyinoğlu Hasan'ın Dört Dilli Sözlüğü:Şamilü'l-Luga”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, C.7: 55-122.
- KİLİSLİ RIFAT [İM] (1340 [1923]), *Kitâb Hilvetü'l-insân ve Helbetü'l-lisân, İstanbul*.
- KORKMAZ, Zeynep, (1988), “Türkçe İle Moğolca Arasında Ortaklaşan Unsurlar ve Moğolcanın Türk Dili Araştırmalarındaki Yeri”, *TDAY-B 1986*, Ankara: 43-52.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (2003), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MELIORANSKIY, P. M. (1903). *Arab' filolog' o mongolskom' Yazık'*, Sanktpeterburg': Tipografiya imperatorskoy akademii nauk'.
- ÖLMEZ, Zuhâl (2007), “Mongolian Loanwords in the Classical Chaghatay Period”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 17: 229-236.
- ÖZCAN, Altay Tayfun, (2013), “Moğol Tarihine İlişkin Latince Kaynaklarda Uygurlar”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 34: 147-163.
- ÖZKAN, Mustafa, (2014), “Türkçenin Anadolu'da Yazı Dili Olarak Gelişmesi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 24/Bahar: 53-73.
- ÖZYETGİN, A. Melek (2005), “Altın Orda Hanlığının Resmi Yazışma Geleneği”, *Orta Zaman Türk Dili ve Kültürü Üzerine İncelemeler*, Ötüken Yayınları, İstanbul: 11-36.
- POPPE, N., (1927), “Das mongolische Sprachmaterial einer Leidener Handschrift”, *İzvestiya Akademii Nauk SSSR 1927*, I. No 12-14: 1009-1040; II. No 15-17: 1251-1274; III. 55-80.
-, (1938), *Mongolskiy Slovar' Mukaddimat Al-Adab*. Çast I-II. Moskva-Leningrad: İzvestiya Akademii Nauk SSSR.
-, (1955), “The Turkic loan words in Middle Mongolian”, *Central Asiatic Journal*, 1: 36-42.
-, (1962), “Die mongolischen Lehnwörter in Komanischen”, *Nemeth Armağanı*, Ankara: 331-340.
- RYBATZKI, Volker (2003), “Middle Mongol”, *The Mongolic Languages*, Ed. J. Janhunen, Routledge: London and New York: 57-82.
- RÓNA-TAS, A., (2013), *Türkolojiye Giriş*, (Çev. İsa SARI), İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- SCHÖNIG, Claus (2000), *Mongolische Lehnwörter in Westogusischen*. (Turcologica 47). Wiesbaden: Harrassowitz.
- SERTKAYA, Osman Fikri, (1992), “Mongolian Words and Forms in Chagatay Turkish (Eastern Turki) and Turkey Turkish (Western Turki)”, *Türk Dili Araştırmaları Yılığ-Bulleten 1987*, Ankara: 265-280.
- SERTKAYA, Osman Fikri, (2009), “Dîvânü Lugâti't-Türk'te geçen her kelime Türkçe

Bülent GÜL

- kökenli midir? veya Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lugâti't-Türk*'ünde yabancı dillerden kelimeler", **Dil Araştırmaları**, Sayı 5, Ankara: 9-38.
- SERTKAYA, Osman Fikri, (2010), "Kelime dağarcığımızdan: *Bay, Bayan, Bayın ve Sayın* kelimeleri üzerine", **Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi**, Eylül, Sayı: 705: 195-203.
- SERTKAYA, Osman Fikri, (2012), "Tagar ve Tagarçık kelimeleri hakkında veya Torba ve Torbalamak üzerine yeni açıklamalar", **Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi**, Aralık, Sayı: 732: 84-90.
- SHÖGAİTO, Masahiro, (1991), "On Uighur elements in Buddhist Mongolian Texts", **The Memoirs of the Toyo Bunko**, 49: 27-49.
- STEPHENSON, J. (1928), "The Zoological Section of the Nuzhatu-l-Qulûb", **Isis**, Vol. 11, No. 2, (Dec., 1928): 285-315
- TUMURTOGOO, D. – G. CECEGDARI (2006), *Mongolian Monuments in Uighur-Mongolian Script (XIII-XVI Centuries)*, Academia Sinica, Taipei.
- TUNA, Osman Nedim, (1972), "Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler I", **Türkiyat Mecmuası**, XVII: 209-250.
- TUNA, Osman Nedim, (1976), "Osmanlıcada Moğolca Kelimeler II", **Türkiyat Mecmuası**, XVIII: 281-314.